

**Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза;
оперативно-розшукова діяльність**

УДК 343.1:004

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.15567863>

**Забезпечення права на захист в умовах електронного кримінального
процесу: перспективи цифровізації досудового розслідування в Україні**

Касапоглу Світлана Олександрівна

доктор юридичних наук, професор

професор кафедри публічного права,

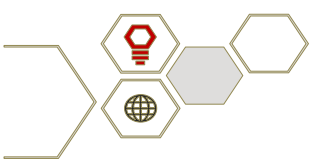
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»,

м. Дніпро, 49005, Україна,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2887-6701>

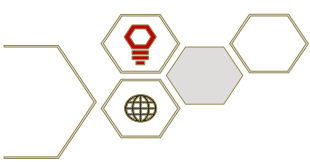
Прийнято: 19.05.2025 | Опубліковано: 29.05.2025

***Анотація.** У статті досліджуються теоретичні та прикладні аспекти забезпечення права на захист у контексті цифровізації досудового розслідування в Україні. Актуальність проблематики зумовлена активним впровадженням інформаційно-комунікаційних технологій у сферу кримінальної юстиції, зокрема запуском електронного кримінального провадження (ЕКП), систем «іКейс» та Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи (ЄСІКС). Визначено, що цифровізація кримінального процесу створює як нові можливості для ефективного, прозорого та оперативного здійснення розслідування, так і суттєві виклики для реалізації права на захист, особливо в умовах дистанційної участі учасників провадження. Здійснено аналіз чинного законодавства України, включаючи останні зміни до Кримінального процесуального кодексу України (зокрема ст. 106-1), які створюють нормативну основу для функціонування електронних систем обміну*

процесуальними документами. Розглянуто поточну практику застосування електронних систем у НАБУ, САП та ВАКС, зокрема обмежений доступ сторони захисту до електронного дос'є, що порушує принцип процесуальної рівності та змагальності. Окреслено проблеми забезпечення конфіденційного зв'язку між адвокатом і підозрюваним, обмеження у використанні відеозв'язку, питання фіксації електронного повідомлення, а також загрози формалізації участі захисника в процесі. Автор порівнює український досвід із зарубіжними моделями цифровізації кримінального процесу (Чехія, Литва, Німеччина, Естонія) та практикою Європейського суду з прав людини (справи *Colozza v. Italy*, *Sejdovic v. Italy*, *Sakhnovskiy v. Russia*), що підтверджують необхідність дотримання принципів реальної участі, доступу до справи, конфіденційності та права на повторний розгляд. Обґрунтовано, що цифрова трансформація кримінального процесу повинна супроводжуватися не лише технічним, а й нормативним та інституційним оновленням. У підсумку сформульовано ключові напрями вдосконалення законодавства: забезпечення повного та безперешкодного доступу захисника до електронних матеріалів, запровадження захищених каналів зв'язку для адвокатів, закріплення гарантій повторного розгляду справи у разі участі *in absentia*, а також розробка професійних стандартів цифрової участі захисників. Наголошено, що тільки за умови збереження балансу між ефективністю цифрових рішень і дотриманням прав людини можна досягти справжньої трансформації кримінального правосуддя в Україні у відповідності до європейських стандартів.

Ключові слова: право на захист, електронне кримінальне провадження, цифровізація правосуддя, досудове розслідування, система «іКейс», ЄСІКС, адвокат, конфіденційність, ЄСПЛ.

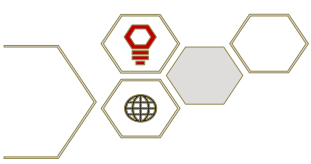

Ensuring the right to defense in the context of electronic criminal proceedings: prospects for digitalization of pre-trial investigation in Ukraine

Kasapohlu Svitlana Oleksandrivna

Doctor of Law, Professor,
Professor of the Department of Public Law,
Dnipro University of Technology,
Dnipro, 49005, Ukraine,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2887-6701>

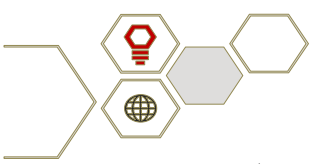
Abstract. *The article explores the theoretical and practical aspects of ensuring the right to defense in the context of the digitalization of pre-trial investigation in Ukraine. The relevance of the topic is driven by the active implementation of information and communication technologies in the field of criminal justice, in particular the launch of electronic criminal proceedings (ECP), the «iCase» system, and the Unified Judicial Information and Telecommunication System (UJITS). It is established that the digitalization of the criminal process creates new opportunities for efficient, transparent, and expeditious investigations, but also poses significant challenges to the exercise of the right to defense, especially under conditions of remote participation of the parties. The current Ukrainian legislation is analyzed, including recent amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine (in particular, Article 106-1), which provide the normative framework for the functioning of electronic systems for procedural document exchange. The current practices of implementing electronic systems by the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine (NABU), the Specialized Anti-Corruption Prosecutor's Office (SAPO), and the High Anti-Corruption Court (HACC) are reviewed, highlighting the limited access of the defense to electronic case files – a factor undermining the principle of procedural equality and adversarial proceedings. Challenges related to confidential communication between lawyers and suspects, restrictions on the use of video conferencing, issues of electronic notification delivery, and risks of formalized attorney*

*participation are identified. The author compares the Ukrainian experience with foreign models of criminal justice digitalization (Czech Republic, Lithuania, Germany, Estonia) and with the case law of the European Court of Human Rights (ECtHR), particularly in *Colozza v. Italy*, *Sejdovic v. Italy*, and *Sakhnovskiy v. Russia*, which confirm the necessity of adhering to the principles of effective participation, access to case materials, confidentiality, and the right to a retrial. It is argued that digital transformation of the criminal process must be accompanied not only by technical innovations but also by regulatory and institutional modernization. The article outlines key directions for legislative improvement: ensuring full and unrestricted access of defense lawyers to electronic case materials, establishing secure channels of communication between attorneys and clients, guaranteeing the right to retrial in cases of in absentia proceedings, and developing professional standards for digital participation by defense attorneys. The conclusion emphasizes that only by maintaining a balance between technological efficiency and human rights protection can Ukraine achieve a true transformation of criminal justice in line with European legal standards.*

Keywords: *right to defense, electronic criminal proceedings, digitalization of justice, pre-trial investigation, iCase system, UJITS, attorney, confidentiality, ECtHR.*

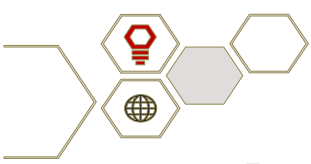
Постановка проблеми. У сучасних умовах стрімкого розвитку цифрових технологій та глобальної цифровізації суспільства, правова система України стикається з необхідністю адаптації до нових викликів, зокрема у сфері кримінального судочинства. Цифрова трансформація охоплює всі аспекти життєдіяльності, включаючи правосуддя, що зумовлює потребу в переосмисленні традиційних підходів до забезпечення прав і свобод особи в кримінальному процесі. Особливо актуальним стає питання забезпечення права на захист в умовах електронного кримінального процесу, де використання цифрових технологій може як сприяти ефективності правосуддя, так і створювати нові ризики для дотримання прав учасників процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика забезпечення права на захист у кримінальному процесі, особливо в умовах цифровізації, привертала увагу багатьох науковців. Серед них варто відзначити таких дослідників, які зробили значний внесок у розвиток цієї тематики: Антонович М. [1], Ватсон А. [13], Вігтінс Є., Вітвіцький С., Джонсон М., Доннер А., Глинська Н. [10], Єйтс К., Кінкель К., Клепка Д., Корчева Т., Лісніченко Д., Мамченко М. [11], Матевосян К., Метелев О., Мокрицька І. [5], Мудрецька Г., Наливайко Л. [8], Онтану Е. [20], Постнікова Є. [18], Рукундакувага Р., Сантангело А. [17], Харді А. [15], Хенш К. [19], Черніченко І. [16], Шапіро С. [14], та інші. Ці дослідники аналізували різні аспекти права на захист, включаючи процесуальний статус захисника, гарантії реалізації права на захист, а також виклики, пов'язані з впровадженням електронних засобів у кримінальне провадження. Їхні праці створюють наукову основу для подальшого вивчення та вдосконалення механізмів забезпечення права на захист у цифрову епоху.

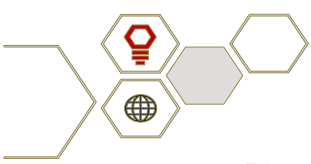
Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Особливо важливим стає питання забезпечення права на захист у контексті електронного кримінального процесу, де застосування цифрових технологій може як підвищити ефективність правосуддя, так і створити нові ризики для дотримання прав учасників. Електронне кримінальне провадження має на меті не лише покращення обігу документів та зручність судового процесу, але й гарантування кожного права на ефективний захист, незалежно від формату провадження. Лише за умови балансування інновацій та прав людини можливе створення правової держави нового цифрового покоління.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета дослідження – всебічне дослідження механізмів забезпечення права на захист у контексті цифровізації досудового розслідування в Україні. Зокрема, аналізуються потенційні переваги та ризики впровадження електронних інструментів у кримінальному процесі, а також визначаються шляхи вдосконалення нормативно-правової бази для ефективного захисту прав осіб у цифровому середовищі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретико-правові засади цифровізації кримінального процесу та права на захист охоплюють комплекс питань, що стосуються впровадження електронних інструментів на етапі досудового розслідування і забезпечення при цьому гарантованих прав обвинуваченого [1, с. 4-5]. Цифровізація кримінального процесу поступово охоплює всі його стадії – від реєстрації заяви про вчинення злочину до направлення обвинувального акту до суду – і полягає у заміні паперових носіїв електронними документами, використанні відеозв'язку для слідчих дій, автоматизованих систем документообігу та електронних засобів фіксації. Електронне кримінальне провадження (ЕКП) вважається формою реалізації процесу, у межах якої здійснюються всі основні дії із застосуванням сучасних цифрових технологій: цифрового підпису, онлайн-платформ для обміну документами, відеозв'язку під час допитів, передачі справ через інформаційні системи тощо [2, с. 92]. Його впровадження, як показує практика діяльності НАБУ, САП та ВАКС, дозволяє значно пришвидшити процедури, зменшити витрати та забезпечити безперервність слідства навіть в умовах воєнного стану.

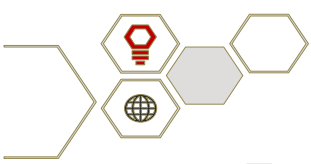
Водночас цифровізація кримінального процесу викликає серйозні питання щодо дотримання права на захист. Це право гарантується ст. 6 §3(с) Європейської конвенції з прав людини [3, с. 29] та ст. 14(3) Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [4, с. 35]. Воно охоплює право мати захисника, право на конфіденційність спілкування з ним, достатній час для підготовки до захисту, доступ до матеріалів справи тощо [5, с. 110]. В умовах дистанційного правосуддя та електронної комунікації ризики порушення цих гарантій зростають. Європейський суд з прав людини наголошує, що право на захист повинно зберігати свою сутність незалежно від форм здійснення провадження: спілкування із захисником має бути повністю конфіденційним, захисник повинен мати реальну можливість ознайомитися з матеріалами справи та підготувати правову позицію. Зокрема, у рекомендаціях CEREJ (2021) № 4 визначено, що електронні засоби правосуддя не можуть замінювати повноцінну участь обвинуваченого у процесі, якщо це обмежує його право на ефективний захист або порушує принцип рівності сторін [6, с. 222-223].

Ключовою умовою цифровізації досудового розслідування є визнання електронного документа рівнозначним паперовому [7, с. 1]. Для цього кожна процесуальна дія повинна бути зафіксована в електронному вигляді із застосуванням кваліфікованого електронного підпису, зазначенням часу, дати, особи, яка здійснила дію, та її правового статусу. Інформаційна система повинна забезпечити належне зберігання та захист таких даних від втручання третіх осіб. Відповідні зміни до процесуального законодавства України вже здійснюються, проте на практиці все ще існують прогалини, наприклад – щодо можливості подавати електронні клопотання та отримувати відповіді без фізичного візиту до органу досудового розслідування. Електронна комунікація може бути ефективною лише за умови, що сторони процесу мають рівний доступ до цифрових ресурсів. З огляду на це, держава повинна створити механізми забезпечення такого доступу як для органів обвинувачення, так і для сторони захисту – включаючи безкоштовне користування сертифікованими засобами електронного підпису, захищеними каналами зв'язку та відеозв'язку, електронними кабінетами у системах типу «Єдиний реєстр досудових розслідувань» тощо.

Станом на 2024 рік діджиталізація досудового розслідування в Україні демонструє суттєвий прогрес, зокрема завдяки впровадженню системи електронного кримінального провадження (ЕКП) «іКейс». Ця система, розроблена за підтримки Антикорупційної ініціативи Європейського Союзу в Україні (EUACI), була запущена в тестовому режимі в 2021 році та набула промислової експлуатації з грудня 2023 року [8, с. 53]. Вона дозволяє НАБУ та САП здійснювати обмін процесуальними документами з Вищим антикорупційним судом (ВАКС) в електронному форматі, що значно підвищує ефективність та прозорість кримінального провадження.

Законодавчі зміни, зокрема доповнення Кримінального процесуального кодексу України статтею 106-1, закріпили правові підстави для функціонування інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування [9, с. 111]. Це дозволило визначити порядок обміну матеріалами між учасниками процесу, юридичний статус електронних документів та засади захисту системи від несанкціонованого втручання.

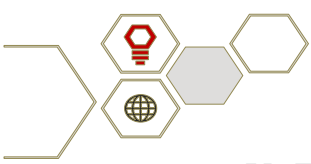

Проте, незважаючи на нормативний прогрес, існують практичні виклики. Зокрема, сторона захисту наразі не має повноцінного доступу до системи «іКейс», що ускладнює реалізацію права на ознайомлення з матеріалами справи. Адвокати змушені отримувати копії документів у паперовій формі або на цифрових носіях, що не відповідає сучасним стандартам електронного правосуддя.

Також існує проблема забезпечення конфіденційного зв'язку між підозрюваним та його адвокатом в умовах цифровізації. Відсутність спеціалізованих захищених каналів для таких комунікацій породжує ризики порушення конфіденційності, що суперечить стандартам Європейського суду з прав людини щодо таємниці спілкування адвоката з клієнтом [10, с. 61].

Крім того, важливою є проблема своєчасного та належного інформування учасників процесу про процесуальні дії та рішення. Запровадження електронних повісток через месенджери, такі як Viber, є позитивним кроком, але виникають питання фіксації факту вручення такого повідомлення та ідентифікації особи, яка його отримала [11].

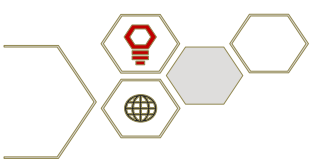
Одним із головних орієнтирів для розвитку електронного кримінального провадження в Україні є успішний зарубіжний досвід, який засвідчує, що цифрові технології можуть істотно підвищити ефективність, прозорість та доступність правосуддя – за умови збереження належних гарантій права на захист. Важливо, що у більшості європейських країн впровадження електронних систем здійснюється з урахуванням участі захисника, зокрема в частині доступу до матеріалів, подання процесуальних документів, конфіденційності комунікації та інтеграції з адвокатськими органами. Так, у Чехії ще з 2006 року діє централізована система електронного управління кримінальними справами, яка функціонує у закритій внутрішній мережі (Intranet) [12, с. 8]. Незважаючи на її захищений характер, адвокати мають можливість підключатися до системи через спеціальні канали в межах юстиційної мережі. Це дозволяє їм ознайомлюватися з матеріалами справ та здійснювати захист в електронному форматі на рівних із прокурором і судом умовах.

У Литві з 2016 року електронне досудове слідство проводиться через систему IBPS (Integruotos baudžiamosios informacinės sistemos), яка стала результатом злагодженої співпраці між Міністерством внутрішніх справ, Генеральною прокуратурою, Радою суддів та Радою адвокатів [13, с. 6]. Така модель гарантує врахування інтересів захисту ще на етапі проектування системи та формування правил її функціонування. В Азербайджані у 2014 році була впроваджена електронна система AZEMIS, яка інтегрована з понад 30 державними базами даних [14, с. 27]. Вона забезпечує доступ адвокатів до єдиного порталу юстиції та дозволяє їм у режимі реального часу отримувати інформацію щодо справи, подавати заяви, клопотання, ознайомлюватися з процесуальними документами. Подібні системи діють і в Естонії, Грузії, де адвокати можуть використовувати власні електронні кабінети для дистанційної участі у слідчих діях і судових засіданнях. У Німеччині ж впроваджується масштабна реформа, що передбачає поетапне запровадження «електронної кримінальної справи» (E-Akte) до 2026 року [15, с. 139-140]. У рамках цієї реформи адвокатам надано спеціальні електронні поштові скриньки (beA), які забезпечують безпечний обмін документами з судами та органами прокуратури.

Окремо слід зважати на практику Європейського суду з прав людини щодо використання відеозв'язку у кримінальному процесі. Зокрема, в справах *Sakhnovskiy v. Russia* (2010) [16, с. 191] та *Marcello Viola v. Italy* (2006) [17, с. 519] Суд наголосив: навіть у разі дистанційного розгляду, держава зобов'язана забезпечити реальну участь обвинуваченого у процесі, його можливість конфіденційно спілкуватися з адвокатом, а також повноцінно реалізовувати право на захист. Такі стандарти мають бути імplementовані у національне законодавство й технологічні рішення.

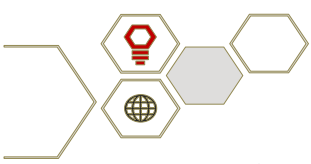
У межах Європейського Союзу сформовано нормативну основу цифрових прав у кримінальному провадженні. Зокрема, Директива 2012/13/ЄС зобов'язує надавати підозрюваному інформацію про його права, включно з доступом до матеріалів справи [18, с. 102]. Директива 2013/48/ЄС передбачає безумовне право на конфіденційне спілкування з адвокатом у будь-який момент,

включаючи використання електронних засобів [19, с. 334]. У 2020 році Рада ЄС ухвалила Стратегію цифровізації правосуддя, яка підтримує розвиток систем відеозв'язку, електронного документообігу, цифрових доказів і водночас наголошує на забезпеченні прав людини, захисті персональних даних і доступності цифрових рішень для всіх учасників процесу [20, с. 109].

З огляду на викладене, можна виокремити ключові рекомендації для України. По-перше, необхідно завершити формування нормативної бази ЕКП, прийнявши підзаконні акти, що врегулюють технічні та процедурні аспекти роботи адвокатів у системі – зокрема порядок автентифікації, електронного підпису, тайм-аутів для комунікації з підзахисним тощо. По-друге, варто закріпити в КПК гарантії конфіденційності цифрових комунікацій «адвокат-клієнт», передбачити обладнання слідчих ізоляторів відповідними кімнатами зв'язку, технічну неможливість втручання з боку адміністрації установ. По-третє, доцільно розширити пілотні проекти на кшталт «іКейс» на інші органи досудового розслідування, забезпечивши рівномірний розвиток цифрових інструментів у межах усієї системи правосуддя. По-четверте, необхідно підвищувати цифрову грамотність усіх учасників процесу, проводити навчання, залучати міжнародну технічну допомогу через програми на кшталт *EU4DigitalUA*.

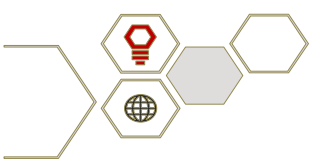
Висновки. Українська система кримінальної юстиції перебуває в активній фазі цифрової трансформації, що створює передумови для модернізації процедур досудового розслідування. Електронне кримінальне провадження (ЕКП) поступово впроваджується на законодавчому та практичному рівнях. Зокрема, внесені зміни до Кримінального процесуального кодексу України заклали правову основу для функціонування інформаційно-телекомунікаційних систем, таких як «іКейс»; ухвалено закони, які забезпечують запуск Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи (ЄСІКС); започатковано пілотні проекти, що інтегрують цифрові технології у кримінальне провадження. Проте цей процес супроводжується суттєвими викликами, які насамперед стосуються забезпечення права на захист – одного з ключових елементів справедливого судочинства.

Аналіз поточної ситуації свідчить про те, що, попри нормативні зрушення, реалізація права на захист в умовах ЕКП залишається проблемною. По-перше, у адвокатів досі обмежений доступ до електронних матеріалів справи, що створює інформаційну нерівність між сторонами. По-друге, не вирішено питання конфіденційності комунікацій між захисником і клієнтом в умовах дистанційного провадження – відсутні спеціалізовані захищені канали, стандарти шифрування, чіткі процедури гарантування таємниці спілкування. По-третє, на практиці мають місце порушення процесуального балансу при проведенні слідчих дій через відеоконференцію: неможливість адвоката консультуватися з підзахисним у режимі реального часу, обмеження у доступі до доказів, порушення принципу безпосередності. Це засвідчує, що правова природа цифрового процесу не може залишатися в сірій зоні – потрібні чіткі правила, які б урівноважували технічний прогрес із основоположними правами людини.

Міжнародний досвід пропонує Україні дорожню карту необхідних змін. Європейський суд з прав людини (справи *Colozza v. Italy*, *Sejdovic v. Italy*, *Sakhnovskiy v. Russia*) наголошує: навіть у цифровому процесі підозрюваний має право на особисту участь, доступ до матеріалів справи, ефективний захист і можливість повторного розгляду справи після заочного вироку. Директиви ЄС про право на інформацію, захист, правову допомогу та застосування відеозв'язку також формулюють обов'язкові мінімальні гарантії. Практика країн Європи – Німеччини, Литви, Чехії, Естонії – демонструє, що цифровізація має ґрунтуватися на міжвідомчій координації, стандартизації технічних рішень і обов'язковій участі адвокатури в розробці систем. Це дозволяє поєднати зручність, безпеку та правову визначеність.

В умовах російської агресії, яка змусила державу впроваджувати цифрові рішення навіть за відсутності стабільної інфраструктури, саме електронні інструменти можуть забезпечити безперервність розслідувань, збереження доказів, дистанційну участь у процесуальних діях. Проте ключовою вимогою залишається дотримання прав людини. Цифровізація не має обмежувати право

на захист, а навпаки – розширювати його можливості. Ідеться про: своєчасний електронний доступ до справи; подання заяв, клопотань і скарг в електронному вигляді; дистанційні консультації з адвокатом; участь у слідчих діях із будь-якого місця за умови захищеного каналу; чіткі гарантії перегляду справи в разі порушення прав.

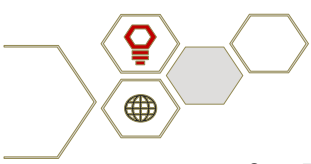
Тому першочерговими завданнями для українського законодавця є:

- доповнення КПК окремими статтями, які б регулювали всі етапи ЕКП (реєстрація справи, доступ до матеріалів, підпис документів, відеозв'язок, конфіденційність);
- забезпечення інтеграції ЄСІКС і ЄРДР із можливістю одночасного доступу для сторони захисту;
- встановлення чітких технічних вимог до систем комунікації захисника з підозрюваним;
- розробка професійних стандартів адвокатської участі у ЕКП;
- закріплення у законі права особи на повторний розгляд справи в разі участі в цифровому судочинстві *ex post*.

Отже, внесок цієї статті спрямований на подальше вдосконалення цифровізації досудового розслідування в Україні, що повинна розвиватися еволюційно – як технічне, так і правове оновлення кримінального процесу. ЕКП має не лише покращити обіг документів і зручність судочинства, а й гарантувати кожному право на ефективний захист незалежно від формату провадження. Тільки за умов балансу між інноваціями та правами людини можлива побудова правової держави нового цифрового покоління.

Список використаних джерел

1. Глинська Н. В., Клепка Д. І. Цифровізація кримінального провадження: сучасні аспекти концептуалізації (частина 1). *Питання боротьби зі злочинністю*. 2022. № 43. С. 3-15 (дата звернення: 17.05.2025).
2. Метелев О. П. Цифровізація кримінального провадження: Україна ухвалила закон, розроблений за підтримки ЄС. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. № 3. С. 90-94 (дата звернення: 17.05.2025).

3. Наливайко Л. Р., Вітвіцький С. С. Право на доступ до публічної інформації в контексті контролю громадян за діяльністю держави. *Право і суспільство*. 2014. № 5(2). С. 28-33 (дата звернення: 17.05.2025).

4. Антонович М. Імплементация Міжнародного пакту про громадянські та політичні права в Україні: крізь призму Комітету ООН з прав людини. *Право України*. 2004. № 8. С. 33-36 (дата звернення: 17.05.2025).

5. Мокрицька І. Я. Проблеми реалізації права на захист у кримінальному провадженні в умовах принципу змагальності сторін. *Наукові записки НаУКМА*. 2014. № 155. С. 100-113 (дата звернення: 17.05.2025).

6. Johnson, M. T., & Wiggins, E. C. (2006). Videoconferencing in criminal proceedings: Legal and empirical issues and directions for research. *Law & Policy*, 28(2), 211-227 (дата звернення: 17.05.2025).

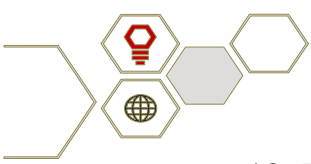
7. Корчева Т. В. Щодо питання забезпечення права на захист особи у кримінальному провадженні за новим КПК України. *Теорія і практика правознавства*. 2013. № 1. С. 1-9 (дата звернення: 17.05.2025).

8. Nalyvaiko, L. (2014). Transparency as a democratic standard of the government functioning. *Evropský politický a právní diskurz*, 4, 51-61 (дата звернення: 17.05.2025).

9. Лісніченко Д. В., Мудрецька Г. В. Окремі аспекти запровадження інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 4. С. 109-114 (дата звернення: 17.05.2025).

10. Глинська Н. В., Клепка Д. І. Понятійний контент цифровізації кримінального провадження. *Перспективні напрями розвитку кримінальної юстиції в цифрову еру*: матер. Всеукр. заоч. наук.-практ. конф. (м. Харків, 24 липня 2023 р.). Харків : Право, 2023. С. 58-64 (дата звернення: 17.05.2025).

11. Мамченко М. Суд вислав фото судової повістки повідомленням на Viber учаснику процесу – Верховний Суд визнав це неналежним повідомленням. *Судово-юридична газета*. 2023. URL : <https://sud.ua/uk/news/publication/266579-sud-vyslal-foto-sudebnoy-povestki-soobscheniya-na-viber-uchastniku-protsessa-verkhovnyy-sud-priznal-eto-nenadlezhaschim-uvedomleniem> (дата звернення: 17.05.2025).

12. Donner, A. M. (1963). National law and the case law of the Court of Justice of the European communities. *Common Market L. Rev.*, 1, 8 (дата звернення: 17.05.2025).
13. Watson, A., Rukundakuvaga, R., & Matevosyan, K. (2017). Integrated justice: an information systems approach to justice sector case management and information sharing. *International Journal for Court Administration*, 8(3), 1-9 (дата звернення: 17.05.2025).
14. Shapiro, C. E., & Yates, K. A. (2011). Establishing A Sustainable Legal Information System In Azerbaijan: A Case Study. *The Electronic Journal of Information Systems in Developing Countries*, 46(1), 1-33 (дата звернення: 17.05.2025).
15. Hardy, A. (2022). Securing e-Estonia: challenges, insecurities, opportunities. London : Royal Holloway, University of London, 283 p. (дата звернення: 17.05.2025).
16. Chernichenko, I. (2017). The Use of Videoconference in Criminal Proceedings of Some Countries. *Development of legal regulation in East Europe: experience of Poland and Ukraine*: mater. of International Scientific Practical Conference (Sandomierz, Poland, January 27-28, 2017). Sandomierz, 190-193 (дата звернення: 17.05.2025).
17. Santangelo, A. (2020). Irreducible Life Sentences and Rehabilitation. A Point of Juncture Between Strasbourg and Rome. *Italian LJ*, 6, 519 (дата звернення: 17.05.2025).
18. Postnikova, E. V. (2012). Directive of European Parliament and Council on Services in Internal Market. *Law: J. Higher Sch. Econ.*, 102-110 (дата звернення: 17.05.2025).
19. Hänsch, K., & Kinkel, K. (1995). European Parliament and Council Directive 94/62/EC of 20 December 1994 on packaging and packaging waste. *Journal of Environmental Law*, 7(2), 323-337 (дата звернення: 17.05.2025).
20. Ontanu, E. A. (2023). The digitalisation of European Union procedures: A new impetus following a time of prolonged crisis. *Law, Technology and Humans*, 5(1), 93-110 (дата звернення: 17.05.2025).